

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ**

Рубаненко Ганна Сергіївна

УДК 364-43-057.875:005.336.2](043.3)

**ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «СОЦІАЛЬНА РОБОТА»**

спеціальності 231 – «Соціальна робота»

АВТОРЕФЕРАТ

магістерської роботи

за освітньо-професійною програмою «Соціальна робота»

Миколаїв – 2019

Магістерською роботою є рукопис.

Роботу виконано в Чорноморському національному університеті імені Петра Могили, Міністерство освіти і науки України.

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК: кандидат педагогічних наук, доцент б.в.з.

ФАЙЧУК Олена Леонідівна

Чорноморський національний
університет імені Петра Могили

РЕЦЕНЗЕНТ:

кандидат наук з державного
управління, доцент

ТИМОФЄЄВ Сергій Павлович

Чорноморський національний
університет імені Петра Могили.

Захист відбудеться 27 лютого 2019 року о 10.00 на засіданні кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського національного університету імені Петра Могили, за адресою: 54003, м. Миколаїв, вул. 1-а Воєнна, 2.

З роботою можна ознайомитись на кафедрі соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського національного університету імені Петра Могили, за адресою: 54003, м. Миколаїв, вул. 1-а Воєнна, 2.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Процеси європейської інтеграції та соціально-економічні перетворення, що відбуваються в сучасному українському суспільстві, безпосередньо впливають на стан освіти. Зокрема, це стосується підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи, професійна діяльність яких спрямована на соціальну підтримку населення з метою встановлення адекватних зв'язків у суспільстві. Актуальність проблеми також визначається тим, що в результаті подій на сході України збільшилася кількість соціально вразливих категорій населення, яким необхідна кваліфікована допомога і підтримка з боку державних і соціальних служб.

Сьогодні фахівці з соціальної роботи повинні бути готові виконувати складні професійні завдання в процесі спілкування з різними групами клієнтів, щоб надати їм необхідну допомогу і підтримку. У зв'язку з цим одним з найважливіших завдань сучасної педагогічної освіти в Україні є комплексна підготовка майбутніх соціальних працівників до практичної діяльності, яка, перш за все, полягає в формуванні їх професійної та комунікативної компетентності. Зрештою, здатність налагодити ефективну комунікативну взаємодію з клієнтами забезпечує успішну професійну діяльність соціального працівника.

Вагомим аргументом щодо потреби формування компетентних фахівців соціальної роботи у вищих навчальних закладах є завдання, визначені Законом України «Про вищу освіту» (2015 р.), Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013 р.), Концепцією розвитку професійної освіти і навчання в Україні (2010-2020 рр.) тощо.

Питання щодо підвищення професійної компетентності фахівців розглядається у наукових працях В. Багрій, Л. Волошко, А. Маркової, Н. Усімбаєвої та ін. Методологічні основи спілкування розкрито

в роботах В. Грехнева, Ю. Жукова, Л. Петровської. Дослідженням проблеми формування комунікативної компетентності фахівців різних галузей займались Т. Бутенко, Н. Завіниченко, К. Касярум, В. Назаренко, В. Черевко та ін.

Різні підходи до професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери обґрунтовано в працях таких вчених, як: Р. Вайнола, Н. Волкова, О. Гомонюк, А. Капська, А. Моралес, Ф. Сейбел та ін. Окремі аспекти проблеми формування професійно-комунікативної компетентності саме майбутніх соціальних працівників досліджували Д. Годлевська, О. Канюк, М. Лаптева та ін.

Аналіз наукової літератури показав, що, незважаючи на наявність численних робіт, в яких досліджуються питання професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, проблема формування комунікативної компетентності фахівців соціальної роботи ще не набула системного й обґрунтованого висвітлення на належному рівні. Актуальність вивчення цієї проблеми також посилюється існуючими протиріччями: загострення соціальних проблем у сучасному українському суспільстві та низький рівень комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи; існуючі вимоги до ефективності процесу формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи і відсутність науково обґрунтованих педагогічних умов для цього; необхідність підвищення рівня формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи і відсутність навчально-методичної підтримки цього процесу.

Актуальність описаної проблеми, її недостатня теоретична і практична розробленість зумовили вибір теми магістерського дослідження: **«Формування комунікативної компетентності студентів спеціальності «Соціальна робота»».**

Мета роботи – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити шляхи удосконалення процесу формування комунікативної компетентності студентів спеціальності «Соціальна робота».

Для досягнення мети в роботі поставлені такі **завдання**:

- розкрити сутність та проаналізувати складові комунікативної компетентності студентів спеціальності «Соціальна робота»;
- визначити критерії, показники та рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи;
- проаналізувати роль вищої школи у процесі формування комунікативної компетентності студентів спеціальності «Соціальна робота»;
- провести експериментальне дослідження щодо формування комунікативної компетентності студентів спеціальності «Соціальна робота».

Об'єкт дослідження – комунікативна компетентність як соціально-педагогічний феномен.

Предмет дослідження – шляхи удосконалення процесу формування комунікативної компетентності студентів спеціальності «Соціальна робота».

Методи дослідження. Теоретико-методологічне підґрунтя дослідження становить комплекс загальнонаукових та спеціальних методів дослідження. В ході написання роботи використовувались методи: *теоретичні* – теоретичний аналіз наукової літератури і нормативних документів, синтез, порівняння, узагальнення і систематизація одержаних даних із метою дослідження різних поглядів вітчизняних і зарубіжних науковців щодо проблеми формування комунікативної компетентності студентів, з'ясування її сутності і структури; моделювання – для розроблення програми формування комунікативної компетентності студентів спеціальності «Соціальна робота»; *емпіричні* – спостереження, анкетування, статистичні методи обробки емпіричних даних, аналіз даних, інтерпретація та узагальнення результатів дослідження, констатувальний і формувальний експерименти з метою перевірки ефективності запропонованих шляхів удосконалення процесу формування комунікативної компетентності студентів спеціальності «Соціальна робота».

Наукова новизна та теоретичне значення роботи полягає в тому, що: *обґрунтовано* шляхи удосконалення процесу формування формування

комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи; *уточнено* сутність поняття комунікативної компетентності фахівців соціальної сфери; *подальшого розвитку* потребують питання компонентного складу і показників сформованості комунікативної компетентності студентів спеціальності «Соціальна робота».

Практична значущість результатів дослідження. Результати проведеного дослідження можна використовувати під час підготовки до лекцій, семінарів, конференцій, а також під час написання наукових статей, тематика яких так чи інакше торкається питань формування комунікативної компетентності студентів спеціальності «Соціальної роботи».

Експериментальною базою дослідження став Чорноморський національний університет імені Петра Могили. Дослідження проводилося в Інституті державного управління (спеціальність «Соціальна робота»).

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки науково-педагогічного пошуку доповідались та обговорювались під час науково-практичної Міжнародної конференції «Ольвійський форум – 2018: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі» (м.Миколаїв, 2018) та наукової конференції «Формування професійних компетентностей учнівської та студентської молоді в межах STEM-світи» в рамках Всеукраїнської науково-практичної конференції «Могилянські читання – 2018. Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти» (м.Миколаїв, 2018).

Публікації. Основні положення й висновки магістерської роботи висвітлено в 1 одноосібній публікації автора у молодіжному науковому журналі Студентські наукові студії. – Миколаїв: вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2019. – Вип. 35 (79).

Структура роботи. Робота складається із вступу, 2-х розділів, які містять шість підрозділів, висновків до кожного розділу, рекомендацій, загальних висновків, списку використаних джерел (52 найменування, із них 2

іноземною мовою). Загальний обсяг роботи становить 116 сторінок, із них - 73 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми магістерської роботи, представлено мету і завдання, визначено об'єкт та предмет, сформульовано методологію дослідження, показано теоретичну і практичну значущість отриманих результатів, апробацію результатів.

У першому розділі **«Теоретичні засади дослідження комунікативної компетентності студентів спеціальності «Соціальна робота»** було проаналізовано, по-перше, наукову літератури з досліджуваної проблеми; по-друге, сутність і структуру комунікативної компетентності студентів спеціальності «Соціальна робота»; по-третє, роль вищої школи у процесі формування комунікативної компетентності студентів спеціальності «Соціальна робота».

Теоретичний аналіз наукової літератури щодо комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи показав, що відсутня однозначність у визначенні і трактуванні науковцями її змісту і структури. Ми розуміємо комунікативну компетентність майбутнього фахівця соціальної роботи як складне інтегративне особистісне утворення, що являє собою сукупність достатньо сформованих професійних комунікативних знань, умінь і навичок, емоційно-ціннісних орієнтацій фахівця, які забезпечують ефективність його комунікативної взаємодії із клієнтами та іншими членами соціуму.

Проаналізовано погляди науковців щодо структури комунікативної компетентності фахівців різних галузей, визначено структуру комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи – єдність когнітивного, особистісного, мотиваційного та діяльнісного компонентів. Серед критеріїв

сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи визначено: знаннєвий, особистісно-мотиваційний, діяльнісний.

На основі інтерпретації якісних і кількісних характеристик прояву показників сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи виокремлено три рівні її сформованості: низький, середній і високий. Низький рівень означає невідповідність розвитку комунікативної компетентності вимогам професії соціального працівника; середній рівень відповідає вимогам професії фахівця соціальної роботи, але не є достатнім для здійснення ефективної комунікативної діяльності; високий рівень сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи означає здатність майбутнього соціального працівника ефективно здійснювати і варіювати власну комунікативну діяльність для досягнення цілей і завдань навчання і виховання, а також ефективно розв'язувати проблемні ситуації комунікативної діяльності.

На основі аналізу наукової літератури визначено роль вищої школи у процесі формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи, а саме наголошено на важливості: орієнтації змісту професійної підготовки на формування комплексу знань із комунікативної діяльності майбутніх фахівців соціальної роботи; створенні позитивної мотивації студентів до оволодіння ними професійною комунікацією; набуття студентами досвіду комунікативної діяльності через їх участь у різних видах практики та позааудиторній роботі.

У другому розділі **«Експериментальне дослідження щодо формування комунікативної компетентності студентів спеціальності «Соціальна робота»** – по-перше, описано організацію експериментального дослідження щодо формування комунікативної компетентності студентів спеціальності «Соціальна робота»; по-друге, проаналізовано зміст та результати експериментального дослідження щодо формування комунікативної компетентності студентів спеціальності «Соціальна робота»;

по-третє, розроблено рекомендації щодо удосконалення процесу формування комунікативної компетентності студентів спеціальності «Соціальна робота».

Проведений аналіз результатів констатувального етапу експерименту виявив, що значна кількість майбутніх фахівців соціальної роботи має низький рівень сформованості комунікативної компетентності (45,8%). Середній рівень виявили 38,8% студентів. Водночас високий рівень сформованості зазначеної компетентності виявили 15,4% учасників експерименту. Кількісний і якісний аналіз одержаних діагностичних даних дав підстави зробити висновок про доцільність упровадження розробленої нами програми формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи і став підґрунтям для планування і проведення формувального етапу експерименту.

Експериментальна робота щодо формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи проводилася у трьох напрямках: теоретичному, практичному й особистісному. Теоретичний напрям пов'язаний із формуванням системи знань майбутніх фахівців соціальної роботи щодо комунікативної компетентності, практичний – із формуванням комунікативних умінь і навичок; особистісний – спрямований на мотивації та стійкості інтересу до питань, необхідних для здійснення комунікативної діяльності майбутніх фахівців соціальної роботи.

На формувальному етапі експериментальної роботи організація навчального процесу здійснювалася за підготовленою нами програмою формування комунікативної компетентності. Зокрема, було реалізовано такі педагогічні заходи: лекційне заняття, тренінг, дискусія й обговорення, вирішення проблемних ситуацій, ділова гра.

Після завершення формувального етапу експерименту було повторно проведено прикінцеві зрізи за визначеними критеріями і показниками. Результати формувального етапу експерименту порівнювалися із результатами констатувального етапу, з'ясувалася динаміка формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи за

встановленими рівнями відповідно до знаннєвого, емоційно-мотиваційного і діяльнісного критеріїв.

Одержані результати експериментального дослідження засвідчили, що динаміка рівнів сформованості усіх критеріїв комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи має позитивний результат. Так, на статистично значущому рівні зменшилася кількість студентів із низьким рівнем комунікативної компетентності (з 45,8 % до 23,5 %) і, водночас, зросла кількість студентів із середнім (з 38,8 % до 47,2 %) і високим (з 15,4 % до 29,3 %) рівнями комунікативної компетентності.

Одержані статистичні дані дають підстави зробити висновок про ефективність здійснених нами заходів щодо підвищення рівня комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи. Результати педагогічного експерименту підтверджують гіпотезу дослідження і свідчать про ефективність і значущість розробленої програми формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи.

ВИСНОВКИ

На основі узагальнення результатів дослідження проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи автором даної роботи зроблено такі висновки:

1. З'ясовано стан дослідженості проблеми формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи. Теоретичний аналіз наукової літератури показав, що у педагогічній теорії і практиці значна увага приділяється різним аспектам професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної роботи. Однак проблема формування комунікативної компетентності означених фахівців ще не набула ґрунтовного висвітлення у працях науковців. На основі аналізу наукової літератури уточнено сутність комунікативної компетентності фахівця соціальної роботи, яку розуміємо як складне інтегративне особистісне утворення, що являє

собою сукупність достатньо сформованих професійно-комунікативних знань, умінь, навичок й емоційно-ціннісних орієнтацій фахівця, які забезпечують ефективність його комунікативної взаємодії із клієнтами та іншими членами соціуму.

2. Урахування результатів аналізу різних підходів до структурування змісту професійно-комунікативної компетентності, а також особливостей професійного становлення майбутніх фахівців соціальної роботи дало змогу виокремити у структурі професійно-комунікативної компетентності означених фахівців такі компоненти: когнітивний, особистісний, мотиваційний, діяльнісний, уточнити їх змістове наповнення. Відповідно до кожного компонента визначено критерії (знаннєвий, емоційно-мотиваційний, діяльнісний) та рівні (низький, середній, високий) сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи.

3. Проаналізувавши наукову літературу, визначено роль вищої школи у процесі формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи, а саме автором роботи було зосереджено увагу на важливості: орієнтації змісту професійної підготовки на формування комплексу знань із комунікативної діяльності майбутніх фахівців соціальної роботи; створенні позитивної мотивації студентів до оволодіння ними професійною комунікацією; набуття студентами досвіду комунікативної діяльності через їх участь у різних видах практики та позааудиторній роботі.

4. Після проведення педагогічного експерименту, результати дослідження показали, що завдяки розробленій нами програмі формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи та заходам, які були проведені відповідно до неї, в експериментальній групі помітно зменшився відсоток студентів із низьким рівнем відповідної компетентності (з 45,8 % до 23,5 %), натомість підвищилась кількість студентів із середнім (з 38,8 % до 47,2 %) і високим (з 15,4 % до 29,3 %) рівнями комунікативної компетентності.

Результати формувального етапу експерименту підтвердили ефективність розробленої і запропонованої нами програми формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи. Звичайно, проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів означеної проблеми. Перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо у вивченні зарубіжного досвіду формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи; в удосконаленні системи самостійної роботи майбутніх соціальних працівників, спрямованої на формування професійно-комунікативної компетентності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

- Рубаненко Г. С. Особливості формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи / Г. С. Рубаненко // Могілянські читання – 2018 : Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні : глобальний, національний та регіональний аспекти : XXI Всеукраїнська наукова-практична конференція : тези доповідей наукової конференції «Формування професійних компетентностей учнівської та студентської молоді в межах STEM-освіти». – Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2018. – С. 76-78.
- Рубаненко Г. С. Європейський досвід формування комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників / Г. С. Рубаненко // Ольвійський форум – 2018 : стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі : XII Міжнародна науково-практична конференція «Реалізація євроінтеграційної політики України : суспільно-політичний та безпековий аспект». – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2018. – С. 100-102.
- Рубаненко Г. С. Особливості формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи / Г. С. Рубаненко //

Студентські наукові студії. – Миколаїв: вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2019.
– Вип. 35 (79) (подано до друку).

АНОТАЦІЇ

Рубаненко Г. С. Формування комунікативної компетентності студентів спеціальності «Соціальна робота». – Рукопис.

Магістерська робота на здобуття академічного ступеня магістра за спеціальністю – 231 «Соціальна робота». – Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Миколаїв, 2019.

Магістерська робота присвячена дослідженню процесу формування комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників, що сприяє підвищенню ефективності процесу професійної діяльності. Проведене дослідження з формування комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників дозволяє зробити висновок, що комунікативна компетентність соціальних працівників є одним з найважливіших аспектів формування особистості майбутнього фахівця соціальної роботи та запорукою ефективної професійної діяльності соціального працівника.

Ключові слова: комунікація, компетентність, комунікативна компетентність, формування комунікативної компетентності, соціальна робота.

Рубаненко Г. С. Формирование коммуникативной компетентности студентов специальности «Социальная работа». – Рукопись.

Магистерская работа на получение академической степени магистра по специальности - 231 Социальная работа. - Черноморский национальный университет имени Петра Могили, Николаев, 2019.

Магистерская работа посвящена исследованию процесса формирования коммуникативной компетентности будущих социальных работников, которая способствует повышению эффективности процесса профессиональной деятельности. Проведенное исследование по формированию

коммуникативной компетентности будущих социальных работников позволяет сделать вывод, что коммуникативная компетентность социальных работников является одним из важнейших аспектов формирования личности будущего специалиста социальной работы и залогом эффективной профессиональной деятельности социального работника.

Ключевые слова: коммуникация, компетентность, коммуникативная компетентность, формирование коммуникативной компетентности, социальная работа.

Rubanenko H. S. Formation of communicative competence of students of the specialty "Social Work". – Manuscript.

Master's work in obtaining the academic degree of a master in specialty - 231 Social work. - Petro Mohyla Black Sea National University, Nikolaev, 2019.

The master's work is devoted to the study of the formation of the communicative competence of future social workers, which contributes to the effectiveness of the process of professional activity. A study on the formation of the communicative competence of future social workers suggests that the communicative competence of social workers is one of the most important aspects of the formation of the personality of a future social work specialist and the key to effective professional activity of a social worker.

Keywords: communication, competence, communicative competence, the formation of communicative competence, social work.